

Թիւնը ուսմանտիքական «աւելադրութիւն» համարենք կամ փոխաբերական նշանակութիւն ունեցող հատուած, բանաստեղծութեան միւս մասերը սակայն մեծ չափով իրական ապրում են ցուցահանում: Այդ բանաստեղծութեան մէջ Պետրոս Դուրեան իր պատանեկան հոգեբանութիւնն է գծում մի պատկերաւոր քառեակով, որ հետեւեալն է.

«Երբեմն հոգիս աստղի մը բոց
Եւ թիթեռնի մ'ունէր թեւեր,
Վերջալոյսի նման ամպոց
Երազներ, հոնը նակատս վառէր:»

Երկու բանաստեղծական նախադասութեան մէջ Պետրոս Դուրեան տալիս է մի ամբողջ շրջանի հոգեկան նկարագիրը: Եւ նկատեցէք, որքան ինքնաբոլիս եւ որքան բովանդակալից են համեմատութիւնները: Հոգին — աստղի բոց, հոգին — թիթեռնի թեւ, եւ կարմիր երազները — ճակատի վրայ:

Այսպէս էր նա այն ժամանակ, երբ սիրում էր եւ երբ թուում էր թէ սիրուած էր: Իսկ այժմ սառն արցունքներ կան սրտի մէջ եւ «սեւաթորմի» ամպերը խեղդում են նրան.

«Արդ ստոյգներ դառն արտօսքի
Կը քարանձան կուրծիս ներքեւ
Եւ քարոյք ամպոց սեւաթորմի
Կ'ուզեն խեղդել սիրտս ու արեւ:»

Պետրոս Դուրեանի հոգին մռայլում է այսպէս: Բանաստեղծը օրեր ու գիշերներ յիշում է իր երբեմնի աստղի բոցը եւ իր թիթեռնի թեւերը:

Այս յիշողութիւնը սկզբում հանդարտ էր, մեղմ, տխրօրէն անուշ: Բայց հետզհետէ նա դառնանում է, թունաւորում բանաստեղծի ողջ գոյութիւնը եւ յուսահատութեան ու տրտունջի այնպէս ուժգին տրամադրութիւն ծնեցնում:

Եւ բանաստեղծի փոթորկալից երգը այս շրջանում է ստեղծագործւում:

(Հարսանիքի):

ՍՈՄ. ՅԱՆՈՐԵԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1921 ՏԱՐԻՈՑ

Առաւելագլէս ուշադրութիւն դարձուցած ենք հայ մատենագրութեան, պատմութեան, լեզուաբանութեան, աշխարհագրութեան եւ գեղարուեստին: Յօդուածներու ըովանդակութիւնը կը ծանօթացնենք սեղմ խօսքերով, իսկ զօրեղու մասին, ուր որ հնար է, մատենախօսութիւններու կ'առաքենք: Քաղաքական, վիպական հանգամանք ունեցող ու Մեծ Աղէտին հայող հրատարակութեանց եւ թերթներու համար ղիմելու է ՀԱ.Ի կողմէն յաջորդաբար:

Առ այժմ մեր կիրարկած համաոտագրութիւնները սիրտի ըլլան. ՀԱ — Հանդէս. ԲՉՄ — Բազմավէպ. REA — Revue des Études Arméniennes, Paris. BNJ — Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher. Berlin-Wilmersdorf. An. Boll. — Analecta Bollandiana. RHE — Revue d'histoire ecclésiastique, Louvain. ROC — Revue de l'Orient Chrétien, Paris.

Ա. Մատենագրական:

Peeters P.: Un miracle des SS. Serge et Théodore et la Vie de S. Basile, dans Fauste de Byzance. An. Boll. XXXIX, 1921, էջ 65—88 — Բուզանդ Դ., դ—թ գլուխներուն մէջ կախում ունի Ս. Բարսեղի մէկ «վարք», են, զոր Ներսիսի կը յարմարեն: Նոյնը կ'արժէ նաեւ Ժ. զիւսուն մէջ պատմուած Ս. Սարգսի եւ Թէոդորոսի հրաշքին համար, որուն զանազան խմբագրութիւնները կը համարեն Սողոմոնոս, Եկ. Պոմ. Ժ., 35, Յուլիանու վէպը (Nöldeke, ZMG, XXVIII, 1874, էջ 263—292), Միքայէլ Ասորի: Սկզբնական աւանդութեան մէջ հրաշքը վաղէտի մահուան կը հայի, յետոյ սակայն, աւանդութեան կերպարանափոխութեան մէջ, վաղէտի տեղ Յուլիանոս Ուրացող անցած է: Սրբագիր հեղինակը, զոր կ'որինակէ Բուզանդ, սկզբնական աւանդութիւնը կը ներկայացնէ, իսկ աղաւաղեալին առաջին օղակը կը կաղմէ Սուտ-Ամիղիկոս: «Վարք Բարսեղի», որմէ կ'օգտուի Բուզանդ փոքրիկ փոփոխութիւններ ներմուծելով, կապագողովկացւոյ կամ Պոնտացւոյ մը գործն է: Բուզանդ այս աղբիւրին ամենամեծ խմբագրութիւնն է եւ միւս բոլորէն աւելի երէց:

Յ. վ. Հաննէսեան Եղ. Ս., Ս. Գրեգոր Նարեկացին եւ իր «Գումարք խմբից», ԲԶՄ. ՀԹ., 1921, էջ 2—4: — 983 ին յօրինուած եւ Տիրամօր փառքը ներբողող այս գրութեան վերլուծումը կ'ընէ յօդուածագիրը:

— Մխիթար Իմաստուն բժշկապետի վասն քարանց եւ յատկութեանց նոցա եւ բժշկութեանց ականց: ԲԶՄ. ՀԹ., 1921, էջ 305—307: — Մխիթար Հերացւոյ մէկ հատուածն է՝ առնուած վենետիկի Մխիթարեան Մատենադարանի Թ. 17. Ոսկեփորիկէն (Սարգիսեան, Մայր Յուլիան, էջ 824) եւ նոյնութեամբ կը հրատարակուի: Թէեւ անտիպ կը

կարծուի գրութիւնս, բայց հրատարակուած է արդէն Ն. Ֆիլիկէ, *ի թերթին* Z. f. Arm. Philol., I (1903), էջ 208—210.

Հ. Վ. Տ. Սեղանաւրհնէք *ի յԱռաքել վարդապետէ ասացեալ*: ԲԶՄ. ՀԹ, 1921, էջ 339—340: — Հրատարակին մէտ է աւելի Սիւնեցւոյ քան Բաղիշեցւոյ ընծայելու՝ հաւանօրէն կոչուենքի մը առթիւ յօրինուած այս տաղը:

Նշխարք Նախնեաց Մատենագրութեան: ԲԶՄ. ՀԹ, 1921, էջ 97—99: — Վենետիկի Մխիթարեան Մատենադարանին խթ. Ոսկեփորիկի 97ա—99բ էջերէն (Սարգիսեան, Մայր Զուցակ, հտ. Բ, էջ 1022—1030) կ'արտագրուի երաժշտութեան վրայ Հատուած մը. հաւանօրէն ԺԶ—ԺԷ դար. գրիչ անյայտ: «Յայտնի է թէ յունարէնէ՝ արդեօք, թէ ընդհակառակն լատիներէն կամ արաբերէն լեզուէ թարգմանուած է գրուածս. զի երեք լեզուէ եւս բառեր գործածուած են» (էջ 98):

Վասն իւղոյ զանազանութեան: ԲԶՄ. ՀԹ, 1921, էջ 369—370: — Փոքրիկ հատուած մը՝ անանուն եւ անթուական՝ հանուած Վենետիկի Մխիթարեան Մատենադարանի Գ. Ոսկեփորիկէն:

Տաղ վասն Թուրմունի: ԲԶՄ. ՀԹ, 1921, էջ 336: — Վենետիկեան Ոսկեփորիկէ քաղուած տաղ մը. «Գրուածքի հեղինակն ու թուականը անյայտ է՝ սակայն ոչ ուշ քան 1673 ըլլալու է»։ Տաղս այսպէս անանուն՝ ծանօթ էր արդէն Կոստանեանցի Նոր Ժողովածոյէն, Ա. 65—67:

Նա հապետեան Հ. Գ.՝ Ուղղագրութիւններ Ս. Կիրիլի Երուսաղեմացւոյ Կոչումն ընծայութեան: ԲԶՄ. ՀԹ, 1921, էջ 350—352, 376—380:

Ակիւնեան Հ. Ն.՝ Նիւթեր հայ վկայաբանութեան ուսումնասիրութեան համար. Վիեննա, 1914, էջ VII + 10—5. — Մտնիս. P. Peeters *ի թերթին* REA I, 3, 1921, էջ 382—390. — W. Lüdtke, BHJ. II, 1921, էջ 184—186:

Վարդանեան Հ. Ա.՝ Յերոնիմայ Վասն *ի քսան եւ յերկուս գիրս առ ի Հերայեցւոց զՊատմութիւնն Բաժանելոյ*. Վիեննա, 1920, էջ 83: Մտնիս. W. Lüdtke, *ի թերթին* BNJ II, 1921, էջ 223.

Սարգիսեան Հ. Բ.՝ Գիտողութիւնք գրախօսական Հետազոտութեան մ'առթիւ: ԲԶՄ. ՀԹ, 1921, էջ 65—73: — Ընդգիծմաստական քննադատութիւն Վարդանեանի վերոյիշեալ հրատարակութեան առթիւ: Սարգիսեան կը մերժէ Յերոնիմոսի հեղինակ ըլլալը եւ վերստին կը հրատարակէ «Յառաջարանը» (72—73):

Dieu L., Le commentaire arm. de S. Jean Chrysostome sur Isaïe (A. VII—LXIV) est-il authentique? RHE. XVI, 1921, էջ 30. — Տ. Մտնիս. Հ. Ա. Վարդանեան. ՀԱ 1921, էջ 343—352:

MacIer Fr.: Notices de manuscrits arméniens ou relatifs aux Arméniens vus dans quelques bibliothèques de la Péninsule Ibérique et du sud-est de la France. REA I, 3, 1921, էջ 237—262. — Մադրիդի Ազգ. Մատենադարանի թիւ 8560 Ձեռագիրը (ԺԷ դար.) կը ցուցակագրէ, եւ նոյն

քաղաքի Archivo Medinaceli դիւանէն կը հրատարակէ Լեան Ե. ի 1331 թուին Սիկիլացւոց հետ կնքած դաշնագրին հայ եւ լատին պատճենները հանգերձ ֆրանսերէն թարգմանութեամբ: Այս կը յաջորդեն մագաղաթեայ հատակոտորներ՝ Բարսեղնայի Համալսարանի Մատենադարանէն՝ որոնց մասին համտ. Հ. Ա. Վարդանեան. Նորագիւտ հատուած մը Ոսկեբերանի Մատթէի մեկնութենէն. ՀԱ 1921, էջ 353—364:

Peeters P. La version ibéro-arménienne de l'autobiographie de Denys l'Aréopagite. An. Boll. XXXIX, 1921, էջ 276—313. — Գիտնեսիոս Արիսպագացւոյ ինքնակենսագրութեան վրացերէն ընագիրը կը հրատարակէ լատիներէն թարգմանութեամբ (էջ 293—313): Ներածութեան մէջ (էջ 277—291) կը ջանայ ապացուցանել որ Հայերէնը, զոր առաջին անգամ Հ. Ն. Ակիւնեան հրապարակ հանած էր եւ արաբերէնէ թարգմանուած կը համարէր, վրացերէնէ եւ սա՝ արաբերէնէ կը բղխէ: Այսու կը մեկնէ Հ. Ակիւնեանի մասնանշած արաբական հետքերը:

Mariès L., Un commentaire sur l'évangile de Saint Jean, rédigé en arabe (circa 840) par Nonnos (Nana) de Nisibe, conservé dans une traduction arménienne (circa 856). REA I, 3, 1921, էջ 273—296. — Ընդարձակ քննադատութիւն մը Չրաքեանի հրատարակութեան առթիւ. «Թանգարան Հայակական հին եւ նոր Գրութեանց — Է — Նանայի Ատուրայ վարդապետի Մեկնութիւն Յովհաննու Աւետարանին. Վենետիկ 1920, էջ ԼԹ + 447: Կ'ամփոփէ Չրաքեանի ուսումնասիրութեան արդիւնքները Նանայի մասին. մասնաւորապէս կը զբաղի (էջ 278—287) Նանայի անձնաւորութեամբ եւ անոր Եպիկուրայի հետ ունեցած կրօնական վիճարանութեամբը, զոր 820—826 կը դնէ: Չրաքեանի գործին մէջ կը գովէ աստուածաբանական կողմը, բայց շատ թերի կը գտնէ բանասիրական մասը:

Laurentie H. La version arménienne du conte de la ville d'airain. REA I, 3, 1921, էջ 297—302. — Հազար ու մեկ Գիշերներէն՝ Պղնձէ քաղաքին պատմութիւնը միայն արժանացած է հայերէն թարգմանութեան եւ կը գտնուի բազմաթիւ ձեռագիրներու մէջ: Ընդհանրապէս կը համաձայնի արաբերէնի, միայն «ողբ» երուն մէջ թարգմանիլը (Առաքել Շիրակիւանցի. ԺԳ. դար?) իւր հանձարէն ալ արտադրած է երբեմն: Լեզուն միջնադարեան ուսման է:

Պալեան Տրդ. Եպ.՝ Զուցակ Հայերէն Ձեռագրոց *ի Զմիւռնիա*. Ա. Ս. Ստեփանոս Եկեղեցւոյն: Գահին Ա, 1921, էջ 111, 134—142: — Հինգ Աւետարան հետեւեալ թուերով. 1. ԶԼԷ = 1489. 2. 1733 էն շատ յառաջ: 3. ԶԵ = 1456: 4. ԶԿ = 1311: 5. ՌԼԷ = 1588: Տեղ գրութեան՝ 3. ին՝ Բաբերդ. 4. ին՝ Ակներ վանք. իսկ միւսներուն տեղն անձանօթ է:

Ն. Հ.՝ Արշաւիր Հօշապետեան: ԲԶՄ. ՀԹ, 1921, էջ 169—171, 201—204, 307—311. — 1919 ին լոյս տեսած «Քերթուածներ եւ Արձակ Բանաստեղծութիւններ», հատորիկն է որ կը վերլուծուի:

Այս բանն է. Գ.՝ Թիրեաքեան Բ.Ժ. Յարուժիւն
խան: Բ.ՉՄ. ՀԹ, 1921, էջ 196, 200, 343—346:
— Կենսագրութիւն եւ գրական գործունէութիւն:

Բ. Լեզուաբանական:

Meillet A. Sur les termes religieux iraniens en arméniens. REA. I, 3, 1921, էջ 233—236. — Լեզուական տարրերու վրայ յեցեալ կը հաստատէ, որ սասանական շրջանէն յառաջ՝ տեսակարարագէտ աւեստական ոչինչ մուտ գտած է Հայաստանի պաշտամունքներուն մէջ, մինչ իրանականը ընդգրկած էր ինչ կանուխ: Իրանական այսպիսի տարրեր են. մեհեան, մեհեան, ահեհան, Բաւաւան, Բաւարատ, Բաւին: Իսկ Արամադդ, Վահագն, Սպանդարամետ (Սանդարամետ) առանց աւեստական ազդեցութեան ալ մեկնելի են:

Տաշեան Հ. Յ.՝ Ուսումն դասական հայերէն լեզուի (Հայկաբանութիւն). Ա. դպրութիւն: Վիեննա 1920, էջ VIII—724, 80: Մտխս. A. Meillet, Ի Թերթին՝ REA, I, 3, 1921, էջ 392—394.

Peeters P. Les traductions orientales du mot Martyr. Boll. XXXIX, 1921, էջ 50—64: — Հայոց մասին կը խօսի, էջ 59—62: Հայերն ալ խօսողաց նման խօս առած են յունական բառը՝ «Մարտիրոս», զոր սակայն ժողովրդական ստուգաբանութիւնը լծորդած է «մարտ» բառին: Հայերէն բուն բառերն են՝ վկայ եւ «խոստովանող», որոնցմէ առաջինն՝ Յունարէնի, իսկ երկրորդը Ասորերէնի նմանութեամբ ձեւուած է հաւանաբար: Իմաստի նրբին տարբերութիւն մը կայ այս երկու բառերուն մէջ, զոր մատենագրօրէն ճշտել՝ դժուար է: Տեսակարար տարբերութիւնը կը կազմէ յետոյ «Հեղումն արեան»:

Ղազիկեան Հ. Ա.՝ Հայ լեզուի ուղղագրական դասեր. Ա. Բ.ՉՄ. ՀԹ, 1921, էջ 124—129: — «Չ» եւ «Ա» ուղղագրութիւնն ընդհանուր կանոնի մը վերածելու անկարելիութեան պատճառաւ այն գրերով բոլոր բառերը կը շարէ կարգաւ (էջ 125—127). յետոյ նկատի կ'առնու «չ»-ի բխտական մասնիկ, որ ուղղակի բային սկիզբը կը գրուի, իսկ սահմ. ներկ. եւ անկ. ի մէջ՝ «չ» կը կցուի հակառակ բային (չեմ, չէի...), իսկ բուն բայը կը մնայ աներեւոյթ ձեւով մը, որուն «լ»-ն՝ «լ»-ի փոխուած է, «չեմ, չէի ծաղկիր», միայն եղակի երրորդ դէմքին մէջ փխ. «չէ» կ'ըսուի «չէ», որուն «ի»-ն ձայնաւորով սկսող բայերու առջեւ ապաթարցով կը զեղջուի: — Էջ 179—182՝ Բ. ՉԱՐԹԱՆՈՒՄ. ՅԱՐԻՄԱՆՈՒՄ. ՅԱՐԻՄԱՆՈՒ ՅԵՆԱՆ: Շատ մը օրինակներով կը լուսարանէ հայերէնի սա օրէնքները. 1. «յաւաւաւաւ եւ զարարաւ բայերուն մէջ՝ կատարելի արմատէն (գ. գէմք) է որ կը շինուին գոյականները, անցեալ դերբայը». 2. Բառ մը ածանցած ժամանակ էթէ ածանցը նախադաս է, բառը չի սղուիր (ան + գլուխ), իսկ էթէ ածանցը յետադաս է՝ կը սղուի (գլխաւոր): Ըստ այսմ կ'ուզէ յառաջագիր ձեւերը. Չարթ ու մ, յարդածածուկ, յարած, յեցած:

Աճառեան Հ.՝ Հայերէն նոր բառեր Զուանշիրի Վրաց Պատմութեան մէջ (տպ. Վիենտիկ, 1884). Բ.ՉՄ. ՀԹ, 1921 էջ 353—354: — 1. Պասանիկ = պսնի. *pasânig* «պահպան»: 2. Սեմիոր = *σμιφορ* = զանազան հիւանդութիւններու հաւաքում: 3. Սրահանգ = *սրս. sarâhang* = կա՛ր *sarhang* = յառաջընթաց զօրաց, բանակի գլխաւոր: 4. Փրոտիտոսիկ ուղղ. փրոտիտոսիկ = *φρουρητός* = պահպանուած:

— Հայերէն նոր բառեր Եփրեմի Արեւելեան վկայից մէջ՝ Բ.ՉՄ. ՀԹ, 1921, էջ 311—314: — Կը հաւաքէ «այն բոլոր նոր բառերը՝ որոնք Առձեռն բառարանին ծանօթ չեն, կամ ըստ իս որեւէ բացատրութեան պէտք ունին»: 1. Երու = ծառի որդ: 2. Կուդպետ = արհեստագետ: 3. Կտուր = կտոր: 4. Հաստի հարկանել = հաստատ կանգնել: 5. Ղուղակիլ = համոզուիլ, ցանկանալ: 6. Մերկառակ = մերկ եւ խայտառակ: 7. Յաղաղիլ = շինել: 8. Շօշ (շոշիլ) = նեղուիլ: 9. Պարափոյթ (տարափոյթ) = տկար: 10. Վաւարտ = ? 11. Տնողիլ = ուռել: 12. Ի փետս մտանել = ? 13. Բեշտ = պրոկ. *kāst* = տգեղ եւ աղտոգի: 14. Բորեշ = կաթողիկոս, կրօնագէտ:

— Հայերէն նոր բառեր Մաշտոցի մէջ, Բ.ՉՄ. ՀԹ, 1921, էջ 380—382: — Արեղայացու. Աղանաձեւ. Ամբիծք = Թաղման նախորդ եւ յաջորդ օրերը, մեռելին վրայ կատարուած կարգը. Ամպափարատ՝ Ամթահարութիւն. Այգոց = Թաղման երկրորդ առաւօտը մեռելին վրայ կատարուած կարգը. Անպարտաւորելի. Աշխարհակոծ. Աշխարհահեղձ. Առանձնակացութիւն. Աստուածահրաւեր. Արդարաւաստակ. Արեանկցութիւն. Գաւաղանակիր. Գերահանձար. Գերեզմանօրհնէք. Գոգնոց. Գոյափոխել = հացն ու գինին Քրիստոսի մարմինն ու արեան փոխել. Գորփուրայ = լո. *corporalis*. Դռնապանութիւն. Եկեղեցաչէն. Եղեմնածին. Երգմեցուցութիւն. Երեսպապաւ. Եթնապասկ = Եթնիցս պսակեալ. Եթնօրեայք = մահուան եթնօրեայք օրը՝ մեռելին վրայ կատարուած կարգը:

Անանիկեան Մ. Յ.՝ Հայերէն լեզուն: Կոչնակ՝ ԻԱ, 1921, Թիւ 23, 24: — Մատենախօսութիւն մըն է Թիրեաքեանի Արիահայ Բառարանին վրայ, ուր յօդուածագիրը կ'անդրադառնայ հնդեւրոպական լեզուներու մէջ հայերէնի բռնած դիրքին եւ բառագանձին բազմակցու բովանդակութեան: Նոյն նիւթին նուիրուած եւ նոյն առթիւ գրուած է. — Նազարեթ Ս. Վ. Հայերէն լեզուն, Կոչնակ. ԻԱ, 1921. Թիւք՝ 37, 39: — Կը խօսի Հայուն լեզուական ու ցեղային աղբրներուն մասին: Կոչնակի խմբագրութիւնը յաճախ ստիպուած է ծանօթագրել՝ հինգած կամ անհաւանական վարկածներու առջեւ առնելու համար:

(Շարունակելի):

Հ. Ս. Կոզնան

